

Міністерство освіти та науки України
Управління освіти і науки
Полтавської обласної державної адміністрації
Полтавський державний педагогічний університет імені
В.Г. Короленка
Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної
освіти імені М.В.Остроградського

ОСНОВИ ПРАВОСЛАВНОЇ КУЛЬТУРИ

Регіональна програма факультативу
для 1 – 4 класів середньої загальноосвітньої школи

Полтава – 2006

Основи православної культури: Регіональна програма факультативу для учнів 1 – 4 класів середньої загальноосвітньої школи / Укл. О.О. Лобач, Г.А. Каліберда. – Полтава: ПОІППО імені М.В.Остроградського, 2006. – 19 с.

Укладач:

О.О.Лобач – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музики Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Г.А.Каліберда – методист відділу методики виховання Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М.В.Остроградського

Рецензенти:

Золотухіна В.М. – проректор з науково-методичної роботи Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М.В.Остроградського

Хіміч М.Д. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музики Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Затверджена вченою радою Полтавського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників імені М.В.Остроградського (протокол № від 26 жовтня 2006 року)

Пояснювальна записка

Історія України від найдавніших часів хрещення і до нашого часу тісно пов'язана з православ'ям, тому за класифікацією ЮНЕСКО Україна визнана православним регіоном. Православ'я створило ґрунт для об'єднання давньоруського суспільства, формування єдності народу на основі загальних духовних та моральних принципів. Упродовж багатьох століть православ'я було осередком національно-культурних процесів, захисником і провідником духовних цінностей, які Давня Русь дала людству.

Православ'я орієнтувало людину на духовні перетворення, стимулювало прагнення до самовдосконалення. Православний світогляд, християнські цінності пронизують всю нашу національну культуру, історію, народні традиції. Тому без вивчення основ православ'я неможливо зрозуміти зміст багатьох літературних і музичних творів, художніх полотен, неможливо бути культурною та повноцінно освіченою людиною.

Стратегія сучасної освіти України виходить з положень Конвенції ООН про права дитини, Декларації прав дитини (20.11.1959 р.), де зазначається, що дитині "має бути забезпечений спеціальний захист і надані можливості і сприятливі умови, які давали б їй змогу розвиватися фізично, розумово, морально, духовно..." (принцип 2, а також 7; 10).

Нормативно-правовою базою виховання особистості є

1). Положення Конституції України (28.06.1996) про обов'язок держави сприяти "консолідації та **розвиткові** української нації, її історичної свідомості, **традицій і культури**" (ст. 11);

2). Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ ст., прийнята на Всеукраїнському з'їзді освітян України 7- 9 жовтня 2001 року, "головною метою національного і громадянського виховання" проголошує "набуття молодим поколінням соціального досвіду, **успадкування духовних надбань українського народу**", а також "етичне та естетичне

виховання і формування високої гуманістичної культури особистості, здатної протидіяти проявам бездуховності" (с. 7);

3). Державна програма "Назустріч людям", яка проголошує пріоритетом віру;

4). Доручення Президента України за №1-1/657 від 8 липня 2005 р., яке стало підґрунтям для Наказу МОН "Про вивчення у навчальних закладах факультативних курсів з етики віри та релігієзнавства" за № 437 від 26 липня 2005 р., а також Листа МОН та науково-методичного центру середньої освіти щодо затвердження регіональних православних програм № 14/18.1-997 від 13.12.2005 р. і Розпорядження МОН України від 22.08.2005 року № 110-р

Полтавщина – один із духовних центрів України. Тут збереглося понад сорок високохудожніх зразків православної архітектури різних епох і стилів; ікони XII – XIX ст., серед яких особливо шановані Козельщанська, Каплунівська, Горбанівська ікони Божої Матері, а також „гадяцьке чудо” – образ Миколи Чудотворця, створений викладачами училища культури імені І. Котляревського у 1998 році. Славнозвісні духовні піснеспіви уродженця нашого краю М. Лисенка, вірші Дмитра Ростовського (Туптала), переклади Давида Нащинського і Парфенія Левицького, притчі митрополита Феодосія (Дикуна-Ваколюка). З особливим почуттям маємо згадувати православних святих, які народились у нашому краї – Іоасафа Белгородського (Горленка), Афанасія Лубенського чудотворця, Даниїла Ачинського, Єфрема Печерського, Миколая (Могилевського), Іони Київського та баг. ін., а також новомучеників XX ст., імена яких зазначені в мартирологу Полтавщини. І зараз православна історія не завершується. Нещодавно доктор мистецтвознавства, професор, полтавка О.С. Цалай-Якименко відкрила для українського загалу музику Паїсія Величковського – святого, відомого у світі перекладача „Добротолюбія”, з вивчення творчості якого в Європі проходять щорічні науково-практичні конференції та читання.

Проте, молоде покоління не інформоване про багатство православної культури в цілому і про надбання духовної

культури малої батьківщини. Використання у навчально-виховному процесі цих досягнень, ознайомлення з християнськими моральними цінностями та духовно-досвідом є ефективним засобом формування особистості з високими морально-етичними якостями, розвиненою самосвідомістю, інтелектуальним та культуротворчим потенціалом. Ці міркування й зумовили необхідність введення факультативу – „Основи православної культури” (наказ Управління освіти і науки Полтавської обласної державної адміністрації за № 425 від 16 червня 2006 року).

Мета – ознайомлення молодших школярів з духовно-етичними засадами православ'я, адаптація до соціального життя, створення позитивних міжособистісних відносин у родині та школі, виховання й розвиток етичної, естетичної, екологічної, емоційної та пізнавальної культури особистості.

Слід зауважити, що враховуючи світський характер освіти, факультатив „Основи православної культури” не є комплексом відправ релігійного культу для воцерковлених віруючих. Контекстуально віра має розглядатися як особистісно орієнтована програма духовно-морального виховання майбутніх громадян України на засадах духовних цінностей та традицій, пов'язаних з найбільш поширеною в Україні християнською етикою.

Завдання факультативу:

- ознайомлення учнів з основами християнського вчення і моралі як фундаменту загальнолюдських цінностей; поглиблення знань про людину та моральні взаємини в родині, суспільстві, основні норми та цінності християнської етики;
- розвиток культури спілкування й поведінки особистості дитини, прищеплення базових загальнолюдських моральних чеснот, які облагороджують і розкривають істинний зміст національних, громадянських, сімейних та особистісних цінностей;
- виховання й розвиток емоційної культури молодших школярів, в основі якої лежить любов до ближнього;

- пізнання та засвоєння дітьми багатовікових надбань православної духовної культури, осягнення духовно-естетичного потенціалу, який містить Біблія, церковна історія, архітектура, іконопис, музика (на зразках православної культури Полтавщини), розвиток образно-символічного мислення, здатності сприймати людське життя на основі ідеалів Краси, Добра і Любові;

- спонукання учнів до самопізнання, допомога їм у розкритті та творчій реалізації задатків, здібностей, талантів, покликання;

- усвідомлення молодшими школярами впливу православної культури на розвиток освіти в Україні і в світі та розвиток в учнів пізнавальних інтересів і потреб, бажання вчитися, повагу до книги, до слова, прагнення глибше пізнати життя подвижників духу;

- плекання особистості, налаштованої на систему сімейних християнських цінностей життєустрою;

- набуття дітьми культурно-релігійної освіченості, яка дасть змогу толерантно ставитись до представників інших конфесій і усвідомити небезпеку тоталітарних сект і деструктивних культів, маніпулятивних технологій впливу на свідомість.

Прогнозований результат – реальне підвищення духовно-морального рівня учнів початкової школи, формування стійкої системи мотивації у дітей та їх батьків – духовно здорових особистостей, з високим рівнем моральних якостей, творчих і відповідальних, з високорозвинутою етичною, естетичною, емоційною та пізнавальною культурою.

Методичний аспект програми

При створенні програми вивчалися погляди видатних педагогів на виховання особистості (Г. Вашенко, О. Градовський, О. Духнович, В. Зеньковський, П. Каптерев, М. Корф, М. Пирогов, С. Рачинський, С. Русова, В. Стоюнін та ін.), узагальнювався та аналізувався науково-методичний доробок вітчизняних і зарубіжних науковців і практиків (А. Бородіна, І. Ковровський, Л. Мартиненко, Б. Огульчанський, О. Рогова, Л. Сурова, Т. Тітова, В. Хайруліна, Р. Янушкявичюс та ін.), а також практика викладання християнської етики у школах Західної України (Дрогобич, Івано-Франківськ, Львів, Тернопіль) і педагогічний досвід Полтавщини (о. Олексій (Петров), о. Андрій (Сімон), о. Василій (Фазан), Н. Калашник, Г. Каліберда, С. Жолдак, Л. Лисяк, В. Онацький, Т. Рибас, Ю. Худяк та ін.).

При укладанні програми використовувалися науково-методичні матеріали О. Васкевича, І. Ковровського, Л. Лисяк, Л. Мартиненко, Б. Огульчанського, О. Рогової, Л. Сурової, В. Хайруліної.

Програма побудована за концентричним принципом, охоплює чотири модулі, які повторюються і поглиблюються упродовж усіх років навчання в початковій школі, а саме:

I. **„Дивосвіт”**. Мета модулю: ознайомлення учнів з основами християнського вчення про людину та її покликання, про православне мистецтво (архітектуру, іконопис, музику) і символи, а також правила поведінки у храмі. Сформувані уявлення дітей про православну культуру як невід’ємну складову навколишнього дивосвіту, виховати відповідальність за збагачення та збереження православної культури рідного краю.

II. **„Родовид”**. Мета – ознайомити учнів з основами православної родини у вузькому (сім’я) і широкому значенні (хрещені батьки, друзі, народ). Виховати культуру сімейних і міжособистісних відносин на засадах любові, взаємоповаги, взаємовідповідальності і соборності, бажання і вміння піклуватися про близьких.

III. **„Дорогою добра”**, яка в четвертому класі має назву „Дорогою праведного життя”. М е т а – ознайомити учнів з основами християнської етики, заповідями і чеснотами, а саме: доброти, чесності, чуйності, милосердя, вдячності, відповідальності, мужності, пошанування, толерантності, співпереживання, працьовитості, послуху, сором’язливості, терпіння, цнотливості, почуття совісті і покаяння; стимулювати до самопізнання й самовиховання, а також сприяти отриманню позитивного досвіду в ситуаціях морального вибору (добро – зло, хочу – треба, правда – кривда, вірність – зрада, любов – ненависть, тощо).

IV. **„Спочатку було слово”**, яке на третій і четвертий рік навчання має дещо інші акценти (відповідно – „Книга пам’яті”, „Православ’я та освіта”). М е т а – ознайомити учнів із високими зразками православного друкованого слова (Біблія, „Життя святих”, православна дитяча література), де в символічно-художній формі розкриваються православні ідеали. Показати вплив православ’я на становлення освіти в нашій країні. Сприяти формуванню в учнів сфери високих ідеалів, пошани до померлих і вдячності до подвижників духу та наставників.

В основі методики проведення уроків факультативу лежить особистіно орієнтований підхід, який ґрунтується на принципах православної та гуманної педагогіки, точніше – педагогіки серця, заснованої П. Юркевичем – К. Ушинським – В. Сухомлинським. У сучасній педагогіці цю лінію продовжують Ш. Амонашвілі, А. Лебеденко, О. Лобач, В. Прудивус.

Методика викладання факультативу передбачає проведення різноманітних типів уроків, визначених загальною дидактикою (уроки засвоєння знань, уроки закріплення й удосконалення знань, уроки узагальнення знань, комбіновані уроки, тощо). Проте, більшого значення набувають уроки-діалоги; уроки-екскурсії до храму, по святих місцях рідного краю, на природу, до пам’ятників, вічного вогню; уроки-свята

(Різдва, Водохрещі, Великодня, Свята Матері, Дня Перемоги, родинних свят, тощо); уроки-вистави.

Варто наголосити, що зміст модулів тісно пов'язаний з православним календарем, тому при складанні щорічного календарного плану вчитель має право переставляти теми уроків. Опанування модулю II „Родовид” не завжди співпадає із закінченням семестру, що також пояснюється особливостями православного року. Програма передбачає необхідність проведення зустрічей з дітьми під час різдвяних канікул, коли учні разом з учителем готують сценарій, християнські колядки, театральну виставу (вертеп) для привітання з Різдвом батьків і вчителів (звернути увагу на уникнення язичницьких народних свят), за бажанням дітей і батьків колективно відвідують храм на Святвечір, Водохрещу і в неділю.

На уроках православної культури акцентується увага не стільки на розвиткові інтелектуальної сфери, скільки на формуванні емоційної сфери особистості, тому урок має бути емоційно насиченим. За О.Лобач, емоційно насичений урок можна кваліфікувати як емоціогенну ситуацію, яка має внутрішню логіку, сутність якої полягає в русі від безпосередньої емоції до реальної дії, а саме: **відчуваю** – **розумію** емоційний стан – **знаю** як діяти – **дію**. Головною умовою функціонування даної моделі емоційного процесу у школярів є переживання **р е а л ь н и х** почуттів дітьми, інакше формуються „знаннєві переживання”. Це не дає позитивних результатів, тому що роз'єднуються емоціональне і раціональне, розум і почуття (розум і серце).

Структура уроку як розширеної емоціогенної ситуації буде такою: актуалізація емоцій школярів; вербалізація почуттів (називання словом), знаходження їхніх якнайтонших нюансів; розуміння причин виникнення емоційних переживань, станів, почуттів, тощо; знаходження дітьми виходу з ситуації морального вибору; пошук учнями аналогій з власним емоційним і життєвим досвідом; адекватна уявна або реальна емоційна дія (поведінка) учнів.

Учитель має творчо підходити до вибору методів викладання факультативу „Основи православної культури”. Сучасна педагогічна думка пропонує досить широкий спектр методів і прийомів засвоєння змісту предмета (активні, інтерактивні, сугестивні, ігрові, інтегративні, проблемно-евристичні, методи педагогічної підтримки і педагогічного супроводу, тощо). Але важливо уникати „технологізації навчального процесу”, тому що гуманна педагогіка дитиноцентрична, оптимістична, спрямована не стільки на формування певних якостей дитини, скільки на створення психолого-педагогічних умов екології “душі”, щоб “сприяти створенню в душі дитяти ...строю, гідного людини” (К.Д. Ушинський).

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ФАКУЛЬТАТИВУ

№.№	Тема уроку	К-ть годин
І клас		
Модуль І. Дивосвіт (8 годин)		
1.	Слово про рідну землю	1
2.	Світ природи	1
3.	Хто ти? Що означає бути людиною?	1
4.	Людина - вінець творіння.	1
5.	Турбота про нас	1
6.	Твоє ім'я	1
7.	Хліб наш щоденний	1
8.	Світ потребує нашої любові	1
Модуль ІІ. Родовид (7 годин)		
1.	Наш рід. Ми християни.	1
2..	Любов та злагода – основа родинного життя	1
3..	Родинні обов'язки	1
4..	Свято в твоїй родині. Гостинність та привітність	1
5..	Життя святого Миколая Чудотворця. Турбота про бідних.	1
6..	Ти і твої друзі.	1
7..	Різдво Христове. Святвечір у родині.	1
Модуль ІІІ. Дорогою добра (7 годин)		
1.	Життя прожити – хороші справи зробити	1
2.	Праця в нашому житті	1
3.	Милосердя та співчуття	1
4.	Прощення і вибачення	1
5.	Сором'язливість – прикраса справжньої людини	1
6.	Терпіння і перенесення труднощів	1
7.	Добрі та погані звички	1
Модуль ІV. Спочатку було слово (7 годин)		
1.	Книга в моєму житті. Біблія	1
2.	Воскресіння Христове – центральна подія Біблії	1

3.	Біблія в образах	1
4.	Свято Матері	1
5.	Милуємося красою світу	1
6.	Екскурсії по храмах міста (села, селища)	2
2 к л а с		
Модуль I. Дивосвіт (8 годин)		
1.	Земля наша рідна	1
2.	Цінність людського життя	1
3.	Турбота про нас	1
4.	Голос совісті	1
5.	Плоди земні й небесні	1
6.	Хрест – Християнський символ	1
7.	Ти у храмі	2
Модуль II. Родовид (10 годин)		
1.	Злагода в сім'ї	1
2.	Родинні обов'язки	2
3.	Твої хрещені батьки	1
4.	Твій Небесний покровитель	1
5.	Різдво Христове	1
6.	Святки. Колядуємо разом	2
7.	Неділя – свято в житті кожної людини	1
8.	Хрещення Господнє. Хрещення у нашому житті	1
Модуль III. Дорогою добра (8 годин)		
1.	Людина з чистим серцем	1
2.	Наші гріхи і чесноти	1
3.	Прощення і вибачення	1
4.	Любов до ближнього	1
5.	Роби добро безкорисливо	1
6.	Чесність – закон успіху	1
7.	Щоденна праця над собою	1
8.	Добра людина – щаслива людина	1
Модуль IV. „Спочатку було слово” (7 годин)		
1.	Дар слова	1
2.	Дитяча Біблія	1
3.	Церковнослов'янська азбука. Святі Кирило і	1

	Мефодій	
4.	Давні та сучасні бібліотеки	1
5.	Слово у храмі	2
6.	Вчимося творити добро	1
3 к л а с		
Модуль I. Дивосвіт (8 годин)		
1.	Я у світі	1
2.	Серце – центр внутрішньої людини	3
3.	Звуковий світ християнства	1
4.	Іконостас	1
5.	Символіка храмової архітектури	1
Модуль II. Родовид (8 годин)		
1.	Соборність в родині	1
2.	„Чого в інших не любиш, того й сам не роби”	1
3.	Добрий ближній	1
4.	Вчись слухати і чути	1
5.	Дружба і зрада	1
6.	Добра родина – добра дитина – щасливий народ	1
7.	Радість Різдва Христового. Вертеп (театральне дійство)	2
Модуль III. Дорогою добра (9 годин)		
1.	Заповіді – моральні закони	1
2.	Найбільші цінності в житті	1
3.	Чистота думок і вчинків людини	1
4.	Правда в житті людини	1
5.	Чесноти і гріхи	1
6.	Любити людину такою, яка вона є (Як поводити себе, якщо хтось поруч не правий)	2
7.	Духовний піст	1
8.	Святість	1
Модуль IV. Книга пам’яті – книга життя (7 годин)		
1.	Вдячність тим, хто віддав себе в жертву заради нас	1
2.	Великдень – перемога над смертю	1
3.	Пам’ять про померлих. Поминальні дні.	1

4.	Шануємо життя	1
5.	Закон любові	1
6.	Ми зростаємо. Наставники в житті дитини	1
7.	Від вічного вогню до храму	1
4 к л а с		
Модуль I. Дивосвіт (7 годин)		
1.	Світ потребує твоєї любові.	1
2.	Православна архітектура Полтавщини	1
3.	Храмове мистецтво України	1
4.	Творчість нащадків Аліпія (православний живопис)	1
5.	Православний живопис Полтавщини	1
6.	Духовні піснеспіви	1
7.	Спілкування з духовним мистецтвом	1
Модуль II. Родовид (7 годин)		
1.	Пізнаю і виховую себе. Правила на кожен день	
2.	Гідність і самоповага. Повага до інших.	
3.	Витривалість і стриманість. Свобода волі	
4.	Сираждання – шлях до морально-духовного зростання	
5.	Світ моїх почуттів	
6.	Я – керманіч своїх мрій і бажань	
7.	Любов до родини і Батьківщини	
Модуль III. Дорогою праведного життя (10 годин)		
1.	Свобода вибору людини. Відповідальність	2
2.	Що спонукає до вибору зла?	1
3.	Що спонукає до вибору добра?	1
4.	Пошана до батьків і дорослих	1
5.	Чисте серце людини (чистота думок, почуттів, вчинків)	1
6.	Правдивість – справедливість – праведність	1
7.	Надія і надійність	1
8.	Цнотливість	1
9.	Радість праведного життя	1

Модуль ІУ. Православ'я і освіта (6 годин)		
1.	Духовні багатства нашого народу	1
2.	Книга – книг	1
3.	Православна література	1
4.	Світочі моєї Полтавщини	1
5.	Правила духовної безпеки	1
6.	Учитель у житті людини	1

Література

1. Амонашвили Ш.А. Педагогика светлого сердца. – Винница, 2004.
2. Біблійна історія та християнська етика: Програма для учнів 1-11 класів загальноосвітніх шкіл / Укл. Єп. Серафім (В.Ф. Залізницький), І.Ковровський, Л.Мартиненко. – Біла Церква, 2005.
3. Біблія в переказі для дітей. Старий і новий завіт. – 3-є вид., перегл. і удоскон. – К.: Українське біблійне товариство, 2003.
4. Бородина А.В. Основы православной культуры: Учебник для средней и старшей ступеней общеобразовательных школ, лицеев, гимназий. Изд. 2-е переработ. доп. под общей редакцией иеромонаха Киприана (Яценко). – М: Покров, 2003 г.
5. Ганаго Б. Будем как дети: Семейные вечера. – Минск: Белорусский экзархат, 2002. – 288 с.
6. Ганаго Б. Готово ли сердце? – Минск: Белорусский экзархат, 2005. – 271 с.
7. Давыдова Н.В. Евангелие и древнерусская литература: Уч. пособие для учащихся среднего возраста. – М: МИРОС, 1992 г.
8. Духовно-моральне виховання молодших школярів: Методично-практичний посібник з етики віри та релігіознавства / Упор. Г.А.Каліберда, Л.А.Лисяк. – Полтава: ПОІППО, 2005. – 40 с.
9. Етика: духовні засади. Проект програми. – К.: Православне педагогічне товариство, 2003. – 22 с.
10. Здоровий спосіб життя в контексті формування духовного світогляду учнівської молоді: Хрестоматійно-методичний посібник у 2-х ч. / Автор-упор. Каліберда Г.А. – Полтава: ПОІППО, 2003.
11. Зеньковский В., прот. Психология детства. – Екатеринбург: Деловая книга, 1995.

12. Иванова С.Ф. Введение во храм слова: Книга для чтения с детьми в школе и дома. Приложение – рекомендации для учителя. – М: Школа-Пресс, 1994.
13. Кошмина И.В. Основы православной культуры. – М: Владос, 2001.
14. Лобач О.О. До витоків педагогіки “серця”// Регіональні перспективи. – 1999.– № 8. – С. 43 – 52.
15. Лобач О.О. Систематизація емоційного життя у православній літературі // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. – Вип. 3 (42). – Полтава: ПДПУ імені В.Г.Короленка, 2005. – Серія “Педагогічні науки”. – С. 233 – 244.
16. Лобач О.О. Християнські витoki теорії “серця” // Слов’янський збірник. – Вип. 1.– Полтава: Слов’янський збірник, 2002. – С. 111 – 125.
17. Мороз А., Берсенева Т. Уроки добротолубия: Учебное пособие для среднего школьного возраста. – СПб: САТИСЬ-ДЕРЖАВА, 2005. – 220 с.
18. Навстречу детским сердцам: Первые беседы для малышей. – Минск: Белорусский экзархат, 2003. – 221 с.
19. Никитин В.А. Основы православной культуры. – М: Просветитель, 2001.
20. Огульчанський Б. Божий світ і я: Перший рік навчання. – К.: АДЕФ-Україна, 2003. – 63 с.
21. Огульчанський Б. Християнська етика в українській культурі. Дорога добра: Підручник для 1 кл. Загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: АДЕФ-Україна, 2006. – 84 с.
22. Основы православной культуры Крыма: Пособие для системы учебных заведений общего среднего образования АР Крым / Под общ. Ред. Т.И.Титовой, прот. Александра Якушечкина. – Симферополь: Симферопольская и Крымская епархия УПЦ, 2004. – 320 с.

23. Основи православної культури: Програма для основного і старшого ступенів загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв (5-11 класів). – Вінниця, 2003
24. Основи православної культури: Програма факультативного курсу / Укл. ієромонах Лука (Віпарчук). – Запоріжжя, 2003.
25. Патерик Печерський. – К.: Видання Києво-Печерської Лаври, 2004.
26. Педагогический Мастер-Класс. Тематический сборник. – Днепропетровск: Миссионерское издание культурного центра «Лествица», 2004.
27. Православна культура Поділля: Збірник матеріалів на допомогу вчителю. – Вінниця, 2004.
28. Рашковська В.І. Православна образотворча спадщина в розвитку духовності майбутнього вчителя: Монографія. – Полтава: АСМІ, 2002. – 372 с.
29. Свешников Владислав, протоіерей. Очерки христианской этики. – М: Паломник, 2000.
30. Сурова Л.В. Открытый урок: Книга для педагогов и родителей. – Клин: Христианская жизнь, 2006. – 480 с.
31. Сурова Л.В. Православная школа сегодня: Книга для учащихся и учащихся. – М: Изд-во Владимирской епархии, 1996.
32. Суханина Н. Где живут счастливые? – Яхрома: Троицкий собор, 2006. – 398 с.
33. Сухомлинский В.А. Хрестоматия по этике. – М: Просвещение, 1990.
34. Таємниця твоєї душі: Вибрані християнські оповідання і притчі для сім'ї та школи / Упор. В.Семчук. – Нововолинськ: Мінотавр, 2004. – 416 с.
35. Уроки християнської етики: Методичні розробки уроків для учнів 3-4 класів. – Вінниця: Глобус-Прес, 2005. – 108 с.
36. Ушинский К.Д. Детский мир: Хрестоматия. – СПб.: Диамант, Золотой век, 1998.

37. Хвилинка святості: Збірка легенд, притч, переказів на основі творів Високопреосвященнішого Митрополіта Полтавського і Кременчуцького Феодосія (Дикуна-Ваколюка Митрофана Никоновича): для позакласного читання учнів молодших класів / Підготувала Л.А.Лисяк. – Полтава: АСМІ, 2006. – 64 с.
38. Християнська етика (1-12 класи) / Автор-укладач О.Г. Рогова. – Дніпропетровськ, 2005.
39. Християнська етика: Методичний посібник. 1-11 класи. – Видання 2-е, доopr. – Львів: Свічадо, 1998. – 158 с.
40. Шестун Евгений, протоиерей. Православная педагогика: Учебное пособие. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Прогресс, 2001. – 576 с.
41. Я иду на урок в начальную школу. Основы православной культуры. Книга для учителя. – М: Первое сентября, 2001.
42. Янушкявичус Р.В., Янушкявичене О.Л. Основы нравственности: Уч. пособие для школьников и студентов. – М: Про-Пресс, 2000.